

**TARTU ÜLIKOOI GERMAANI
FILOLOOGIA VAKANTSELE ÕPPETOOLILE
KANDIDEERIJATE TEADUSLIKKUDE
TÖÖDE HINNANG**

TARTU 1939

I.

Prof. W. Anderson'i arvamused.

I. Prof. dr. Agathe Lasch.

A. Akadeemiline tegevus.

1910—13 associate of Teutonic philology and German Bryn Mawr College'is (Pennsylvanias);

1913—16 associate professor sealsamas;

1917 jj. teaduslik assistent Hamburgi Saksa (hiljemini Germaani) seminaris (töötab iseäranis leksikograafia alal);

1917—19 peab loenguid Hamburgi Koloniaalinstituudis ja õppursõdurite jaoks korraldatud ülikoolikursustel;

1919—23 uuesti asutatud Hamburgi ülikooli eradotsent, 1923—26 titulaarprofessor, 1926—34 määraline erakorraline professor saksa filoloogia alal;

peale selle 1926—34 Hamburgi ülikooli Germaani seminari sõnaraamatuarhiivi juhataja.

A. Lasch on pidanud loenguid, harjutusi ja seminare järgmistel aladel: germaani filoloogia; gooti keel; vanaülemsaksa keel; keskülemsaksa keel; varane uusülemsaksa keel; uusülemsaksa kirjakeele ajalugu; uusülemsaksa grammatika ajalugu; uusülemsaksa õigekirjutuse ajalugu; kõnekeele küsimusi; vanasaksi keel; keskalamsaksa keel; uusalamsaksa keel, grammatika, keeleajalugu, kirjandus, murded; keskhollandi keel; vanaskandinaavia keel.

Rohkem on kandideerijalt raske nõuda.

B. Teaduslikud tööd.

Räägin siin ainult kandideerija viiest peateosest, milledest igauks on erakordselt väärtuslik ja tähtis.

1. Geschichte der Schriftsprache in Berlin bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts. Dortmund 1910. 350 lk.

Käesolev töö, mille esimene osa (lk. 1—74) ilmus juba 1909. a. Heidelbergi ülikooli väitekirjana ja vastab Tartu ülikooli doktori-väitekirja nõuetele, käsitleb huvitavat, kuid iseäranis rasket teemat: kõne on erinevate Berliini kantselseikeelte arengust ja vahekordadest, kusjuures tuleb töötada peasjaliselt originaalkäsikirjade põhjal ja arvesse võtta ka poliitilist ajalugu, õiguse ajalugu, administratsiooni ajalugu, kaubanduse ajalugu, kultuuri ajalugu, sotsiaalajalugu ja isegi genealoogiat. Kõik need asjad on üllatavalt hästi ja täielikult arvesse võetud; autor ei ole mitte ainult hea keeleteadlane, vaid ka hea ajaloolane. V. M o s e r, üks parimaid spetsialiste saksa kantselseikeelte uurimise alal, ütleb selle teose kohta (*Literaturblatt für germanische und romanische Philologie* 33 [1912], 12 j.): „Alles in allem: das Buch darf zum besten, was in den letzten beiden Jahrzehnten zur Geschichte des Neuhochdeutschen geschrieben worden ist, gezählt werden“. H e r m a n n W u n d e r l i c h (*Zeitschrift für deutsche Wortforschung* 12 [1910], 317): „... Aber es ist eine Freude, daß ein so dankbarer Stoff wie der vorliegende eine so tüchtige Bearbeitung gefunden hat, und daß der Name Wilhelm Braunes, dem das Buch gewidmet ist, hier an der richtigen Stelle steht“.

2. *Mittelniederdeutsche Grammatik*. Halle a. S. 1914. XI + 286 lk.

See on mõõduandev keskalamsaksa grammatika, millel praegu, ehk ta ilmus küll 25 aastat tagasi, üldse ei ole võistlejat; ta on astunud A u g u s t L ü b b e n'i ebaõnnestunud grammatika (1882) asemele, mida õppijad ja uurijad seni olid sunnitud tarvitama. A. Lasch'i grammatika on koostatud peasjaliselt keskalamsaksakeelsete trükkimata ürikute põhjal ja ei summeerimise mitte ainult senise uurimise resultaate, vaid viib teadust tunduvalt edasi. W i l h e l m S e e l m a n n ütleb selle grammatika kohta (*Jahresbericht für germanische Philologie* 36 [1914], 227 nr. 11, 5): „eine musterleistung nach dem vorbilde und in der art der althochdeutschen grammatik Braunes“. E d w a r d S c h r ö d e r (*Hansische Geschichtsblätter* 20 [1914], 387): „Es ist ein Buch, wie wir es dringend brauchten und im ersten Wurf kaum besser erwarten durften“. O. B r e n n e r (*Literarisches Zentralblatt* 67 [1916], 343): „die erste wirklich befriedigende Grammatik der mittelniederdeutschen Sprache“. Ja isegi kõige valjum ja nõudlikum kriitik, kuulus O t t o B e h a g h e l, kes parandab A. Lasch'i

grammatikat paljudes üksikasjades, ütleb (Literaturblatt für germanische und romanische Philologie 36 [1915], 76. 80): „Es ist ein hohes Verdienst von Fr. Lasch, daß sie uns endlich von diesem Werke [Lübbers 1882!] befreit und die Wissenschaft weit darüber hinaus geführt hat“; „... von dem trotz aller dieser Ausstellungen doch sehr verdienstlichen Buche...“.

3. Aus alten niederdeutschen Stadtbüchern. Ein mittelniederdeutsches Lesebuch. Dortmund 1925. IX + 165 lk.

Eeskujulik keskalamsaksa keele ajalooline krestomaatia, koostatud originaalkäsikirjade põhjal ja varustatud väärtuslike keeleliste kommentaaridega. Edward Schröder (Anzeiger für deutsches Altertum 44 [1925], 199): „dass Agathe Lasch, wo immer sie zugreift, exacte und zuverlässige arbeit leistet, ist kaum noch nötig ausdrücklich zu betonen ... war schon ihre „Mittelniederdeutsche grammatik“ sehr viel mehr als eine zusammenfassung unseres damaligen wissens, so sehen wir jetzt überall, wie weit sie über ihren standpunct von 1914 hinausgewachsen ist“. W. Reinecke (Niederdeutsche Zeitschrift für Volkskunde 5 [1927], 185. 186): „Der Name der Verfasserin Agathe Lasch bürgt für den außerordentlichen Wert der Leistung ... Das Ganze zeugt von gediegenster Sorgfalt der Durcharbeitung und ist schlechthin mustergültig“.

4. „Berlinisch“. Eine berlinische Sprachgeschichte. Berlin [1927]. XII + 354 lk.

Raamat, mis on määratud ka publiku laiematele ringidele, kuid on täiesti teaduslik ja ei paku mitte ainult teadlastele väga palju uut, vaid esindab tervet revolutsiooni Berliini praeguse ülemsaksa murde algupära uurimises (teatavasti räägiti Berliinis keskajal ja osalt veel hiljemini alamsaksa keelt). Enne arvati, et see Berliini murre on enam-vähem mehaaniline segu ülemsaksa ja alamsaksa keele elementidest, sest seal esinevad tüüpiliste ülemsaksa vormide kõrval: *mein, wein, sein, haus, maus, zu, sitzen, machen, buch, schlafen, schaf* jne. ka arvurikkad tüüpilised alamsaksa vormid: *stên, mênên, bôm, karpe, strump, appél, kopp* jne.; on olemas ka hübriidseid vorme nagu *ooch* (ülemsaksa *auch* + alamsaksa *ôk*).

Nüüd näitab A. Lasch, et kõik need quasi-alamsaksa ja quasi-hübrüüdsed vormid esinevad ka ülemsaksa keele ülemsaksi murdes, eriti Leipzigi murrakus (Berliini linnal oli Leipzigi linnaga teatavasti iseäranis palju läbikäimist ja kokkupuutumisi); ka Berliini vorm *fennich* (normaalses ülemsaksa keeles: *pfennig*, alamsaksa keeles: *pennink*) esineb samal kujul ülemsaksi murdes, ja isegi kurikuulsad Berliini vormid *Jott*, *jabe*, *jut* kõlasid veel XVIII sajandil Leipzigs, Halles ja Merseburgis täpsalt niisama (lk. 79). A. Lasch formuleerib oma resultaadid nõnda (lk. 139): „Das Berlinische ist nicht, wie man immer wieder lesen kann, ein regelloses Gemisch in verwahrloster Form, sondern in seiner Geschichte deutlich faßbar. Seine Elemente liegen klar vor uns: der Lautgestalt nach ist es die im 16. Jahrhundert aus dem Obersächsischen entlehnte Sprachform, ist es hochdeutsch, und wenn bei Dialektfragen die Lautgestalt zugrunde gelegt wird, so ist das Berlinische nur als hochdeutscher Dialekt zu bewerten. Aber diese Lautgestalt wurde von einem niederdeutschen Volke übernommen und erhielt dadurch in Intonation und Aussprache niederdeutschen Charakter“.

Need vaated (mida A. Lasch oli ometi lühidalt avaldanud juba oma esimeses, 1910. a. ilmunud teoses: lk. 172—174) olid nii revolutsioonilised, et ei ole ime, kui kaks konservatiivset kriitikut on katsunud neid vähemalt osalt ümber lükata oma pikkades retsensioonides:

1) H. Teuchert (Teuthonista 5 [1928/29], 295—306), kes toonitab Berliini murde „segaiseloomu“ (lk. 306: „Mischsprache“) ja formuleerib oma vaatepunkti nõnda (lk. 298 j.): „Frau Lasch behauptet, der berlinische Vokalstand müsse obersächsischer Abkunft sein, da nur dort sich die gleiche Verteilung finde. Vergleichend weist sie S. 83 auf die von R. Loewe, Niederdeutsches Jahrbuch 14, 14 ff., geschilderte Form des magdeburgischen Hochdeutsch hin, die gleichen Lautstand zeigt. Auch diese ist nach Loewe im mündlichen Verkehr, durch Studium und Handel, aufgenommen. In seiner wichtigen Darstellung ... weicht nun Loewe aber wesentlich von der Auffassung des Vorganges, wie sie das Buch über Berlin bietet, ab. Gewiß wird nach ihm in Magdeburg die niederdeutsche Sprache durch das Obersächsische ersetzt, aber er sieht in diesem Vorgang nur eine Anpassung an die obersächsische Lautgestalt und eine

Durchdringung mit obersächsischen Formelementen und obersächsischem Wortgut. Der alte niederdeutsche Vokalismus wurde demnach beibehalten, wenn er dem obersächsischen gleich war [minu sōrendus! W. A.], also *ē* für westgermanisch *ai* und *ō* für westgermanisch *au* wurden festgehalten, weil auch das Obersächsische nichts anderes besaß und verlangte (vgl. bei Loewe S. 39). Ebenso sieht Loewe in *-pp-*, *-mp-* der hochdeutschen Sprache Magdeburgs die alten niederdeutschen Laute, die deshalb bewahrt werden konnten, „weil man diese Lautverbindungen auch als hochdeutsch empfand“ (Loewe S. 37). S. 36 spricht er von der Erhaltung des niederdeutschen *d-* im Anlaut mit der einzigen Ausnahme des Wortes *Tier* 'Tier' und bemerkt zu der Gleichung magdeburgisch-hochdeutsch *dōfn* = obersächsisch *dōfn* 'taufen' „mit anderem d“. Dem gründlichen Kenner nicht nur der städtischen Verkehrsmundart, sondern auch der ländlichen Sprachverhältnisse des Magdeburger Landes ist der Gedanke, daß die Aufnahme der obersächsischen Sprache in Magdeburg das Neulernen einer Fremdsprache bedeutet habe, darum gar nicht gekommen, weil die alte und die neue Sprache sich ja in vielen Punkten glichen. Wo Unterschiede bestanden, mußte ein Ausgleich eintreten [minu sōrendus! W. A.]“; jne.

See on ju enam-vähem õige — kuid see perifraseerib tõepoolest ainult A. Lasch'i enese väited. Sest mis „segamurre“ on see, mis „säilitab“ alamsaksa keelest ainult seda, mis on olemas ka ülemsaksi murdes, ja „laenab“ ülemsaksi murdest ka seda, mis puudub alamsaksa keeles?

2) Wilhelm Seelmann (Zeitschrift für Volkskunde 39 = N. F. 1 [1930], 88—95), kes tõepoolest räägib ainult üksikasjust, ilma et ta katsuks A. Lasch'i peaväiteid ümber lükata, ja algab oma retsensiooni sõnadega: „Prof. A. Laschs Arbeiten auf dem Gebiete der niederdeutschen Philologie gehören zu den gründlichsten Forschungen, die ich kenne. Jede zeigt umfassende, Unbekanntes zutage fördernde Belesenheit, vortreffliche grammatische Schulung, sorgsame Durcharbeitung, die Gabe selbständiger Forschung. Ich kenne kein Buch, keinen Aufsatz von ihr, aus dem ich nicht gelernt hätte. Ihre Vorzüge zeigt auch ihr neues, der Sprachgeschichte ihrer Vaterstadt gewidmetes Buch“.

5. A. Lasch und C. Borchling, *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch*. Lieferung 1—7 (*a* — *hēger*; *f* = *v* tähe löpp — *väl(t)stēde* jne. — on veel ilmumata). Hamburg 1928—34. XV lk. + 640 veergu + I lk. + 256 veergu. 4^o.

Seni oli olemas kaks suurt alamsaksa keele sõnaraamatut: Karl Schiller und August Lübben, *Mittelniederdeutsches Wörterbuch I—VI*, Bremen 1875—1881 (allikate tsitaatidega) ja August Lübben und Christoph Walther, *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch*, Norden und Leipzig 1888 (ilma allikate tsitaatideta); mõlemad on juba ammu vananenud. Lasch-Borchling'i sõnaraamatus (kus Borchling'i poolt seni on koostatud ainult 6 lehekülge) puuduvad allikate tsitaadid; see ei ole aga sugugi Lübben-Walther'i sõnaraamatu parandatud väljaanne, vaid täiesti iseseisev teos, võrdlemata täielikum ja teaduslikum (juba selles suhtes, et igal pool on ära tähendatud „umlaut“ ja vokaali pikkus: niihästi Schiller-Lübben'is kui ka Lübben-Walther'is puudusid umlautimärgid täiesti, kuna pikkusemärgid esinesid ainult juhuslike eranditena, ebajärjekindlalt ja selle tõttu eksitavalt). On hirmus kahju, et Lasch-Borchling'i praegu mõõduandva sõnaraamatu ilmumine 1934. aastal on seisma jäänud sõna *hēger* peal.

Nagu näha, käsitlevad kõik A. Lasch'i peateosed keeleteadust; kuid ka kirjandusloo — vähemalt alamsaksa kirjandusloo — alal ei ole ta kaugeltki võhik. Nii nagu ta on käsitlenud alamsaksa kirjanduslugu oma akadeemilistes loengutes, harjutustes ja seminarides, niisama pühendab ta sellele palju lehekülgi oma raamatus „*Berlinisch*“ ja pikema artikli „*Die literarische Entwicklung des Plattdeutschen in Hamburg im 17. und 18. Jahrhundert*“ („*Nordelbingen*“, *Beiträge zur Heimatforschung in Schleswig-Holstein*, Hamburg und Lübeck 5 [1926], 422—449), kus ta ms. õigusega näitab, et J. H. Voss'i alamsaksakeelsed luuletused ei esinda alamsaksa kirjanduse ajaloos sugugi nii tähtsat pööret, nagu seni on arvatud. — Ka artikkel „*Die altsächsischen Psalmenfragmente*“ (*Niederdeutsche Studien: Festschrift zum 60. Geburtstag für Prof. C. Borchling*, Neumünster 1932, lk. 229—272) on osalt kirjanduslooline.

II. Dr. Ulrich Pretzel.

A. Akadeemiline tegevus.

1929 jj. Preisi Teaduste Akadeemia teaduslik abijõud (wissenschaftlicher Hilfsarbeiter), ja nimelt Grimm'ide saksa sõnaraamatu kaastöeline.

1931 jj. peab Berliini ülikooli Germaani seminaris proseminare (üks kord ka seminari) gooti, vanaülemsaksa, keskülemsaksa ja varasema uusülemsaksa keele ning germaani ja saksa värsiajaloo alal.

B. Teaduslikud tööd.

Kandideerija on senini kirjutanud ühe ainsa suurema töö, millest on ilmunud ainult väike osa Göttingeni väitekirjana:

1. Frühgeschichte des deutschen Reims. (Teildruck.) Göttingen 1929. VIII + 68 lk.

Terve töö peab ilmuma kahes köites tuntud seerias „Palaestra“; esimene köide (VIII + 244 lk.) on juba laotud, murtud ja kandideerija poolt esitatud (osalt korrektuuräratõmmetes). Töö käsitleb vanaülemsaksa ja peaaegselt varasema keskülemsaksa riimitehnika ajalugu ja kannab statistilist iseloomu; see on kõigiti kaine ja korralik töö, mis küll oma sissejuhatuses on liiga sõnarikas ja üldse ei anna iseäranis üllatavaid tulemusi, kuid ms. hästi selgitab senini puudulikku riimiliikide terminoloogiat (autor paneb ette klassifikatsiooni: reine Reime — Assonanzen — Endsilbenreime — Reime von Hauptsilbe zu Endsilbe — primitive Reime). — Kandideerija väitekirj on saanud teaduskonna poolt hinnangu „väga hea“, kuid on kriitilises kirjanduses jäänud täiesti tähele panemata — nagu see teatavasti harilikult sünnib niisuguste „teildruck'idega“.

2. Peale selle suurema töö tuleb mainida ka kandideerija kaastööd Grimm'ide sõnaraamatus. Tema poolt prooviks saadetud pikad artiklid „Trab“, „trew“, „Trost“ jne. (kokku 278 veergu in-4^o) jätavad väga hea mulje ja näitavad, et autor on vilunud leksikograaf ja oskab hästi töötada raskel sõnade ajaloo alal. — Oma eluloos kirjutab kandideerija, et ta töötab juba kümme aastat ühes Richard Kienast'i ja Erich Henschel'iga suure keskülemsaksa sõna-

raamatu kallal, kuid kui kaugele need eeltööd on jõudnud ja mis iseloomu need kannavad, on meile teadmata.

3. Väiksemad kandideerija tööd käsitlevad peaaesjaliselt kirjanduslugu (eriti varasemat keskülemsaksa kirjanduslugu) ja värsitehnikat, aga ka stilistikat, keelt, germaani filoloogia ajalugu ja pedagoogikat. Need on enamasti retsensioonid ja bibliograafiad; ka artikkel „Studien zum Marienleben des Priesters Wernher“ (senini ilmunud ainult esimene pool: Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur 75 [1938], 65—82) on tõepoolest ainult selle teose Wesle poolt avaldatud väljaande retsensioon.

III. Kandideerijate võrdlus.

Niihästi prof. dr. Agathe Lasch kui ka dr. Ulrich Pretzel on minu arvates kompetentsed ja tõsised kandidaadid; mõlemad on väljapaistvate õpetajate head õpilased: esimene Wilhelm Braune oma, teine Gustav Roethe oma.

Senise akadeemilise tegevuse seisukohalt ei saa ometi U. Pretzel'it võrreldagi A. Lasch'iga.

Esitatud tööst selgub, et A. Lasch on eriteadlane peaaesjaliselt keele (ja eriti keskalamaksa keele) alal; kirjandusest huvitab teda esimeses reas alamsaksa kirjanduse ajalugu. Sellevastu U. Pretzel on peaaesjaliselt kirjandusloolane, kusjuures tema erialad on varasem keskülemsaksa kirjandus ja varane saksa riimitehnika; keeleteaduse alal on ta töötanud peaaegu ainult leksikograafina (ometi on ka A. Lasch muuseas ka leksikograaf).

Meie ülikooli seisukohalt on keeleteadlane germaani filoloogia õppetoolil palju soovitamavam kui kirjandusloolane, sest meil on juba olemas väga hea eriteadlane saksa kirjanduse alal — lektor dr. K. Schreinert, kes juba mitu aastat peab teaduskonna ülesandel kirjanduse loenguid, ja peale selle lähemas tulevikus võib oodata saksa uuema kirjanduse eri-õppetooli asutamist Saksa valitsuse kulul. — Pean iseäranis rõhutama, et keskalamaksa keel on eesti keeleteaduse seisukohalt huvitavam ja tähtsaim kõigist germaani keeltest, ja et A. Lasch on praegu selle keele alal arvatavasti kõige parem spetsialist maailmas.

A. Lasch'i tööd seisavad niihästi kvalitatiivselt kui ka kvantitatiivselt tunduvalt kõrgemal tasapinnal kui U. Pretzel'i omad (ehk küll viimasedki ei ole sugugi halvad).

Üldse pean ütlema, et dr. Ulrich Pretzel on kompetentne ja iseenesest sobiv kandidaat: kuid nii erakordse võistleja kõrval nagu prof. dr. Agathe Lasch ei või ta minu arvates üldse arvesse tulla.

Tartus, 25. II 1939.

Prof. dr. Walter Anderson.

II.

Prof. P. Arumaa arvamus.

Germaani filoloogia professuurile kandideerinud isikute kohta on allakirjutanul tähendada järgmist:

Esimese kandidaadi prof. dr. Agathe Lasch'i tähtsamaid töid on: 1) Geschichte der Schriftsprache in Berlin bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts; 2) Mittelniederdeutsche Grammatik; 3) Aus alten niederdeutschen Stadtbüchern. Ein mittelniederdeutsches Lesebuch; 4) „Berlinisch“. Eine berlinische Sprachgeschichte; 5) Mittelniederdeutsches Handwörterbuch, mille toimetajaks on peale A. Laschi küll ka veel C. Borchling, kuid seni ilmunud vihkude 1—7 tegelikuks läbitöötajaks jääb A. Lasch, kuna C. Borchling on ainult mõned leheküljed omalt poolt lisanud.

Number 1. ja 4. all mainitud teosed moodustavad ühise teraviku ja käsitlevad mõlemad Berliini linna murde arengut. Eriuurimus Berliini kirjakeelest „Geschichte d. Schriftsprache in Berlin“ on ulatuslik teos, mis esialgu on ilmunud küll doktoriväitekirja osatrükina (74 lehekülje suuruselt), nagu seda võimaldab Saksamaa väitlemiskord doktorikraadi taotlemisel. Hiljemini on see väitekiri ilmunud trükis tervena (350 lk.) ja oma ulatuselt ja tähtsuselt ületab ta kaugelt harilikku doktoriväitekirja nõuded Saksamaal ja võrdub samade nõuetega nii Skandinaavia mais kui ka meil. See teos jaguneb kahte peassa: esimeses osas vaadeldakse puhtajaloolises valgustuses keskalamsaksa keele väljatõrjumist ülemsaksa keele poolt, kusjuures vaatluse alla võetakse niihästi see protsess ise kui ka lähemad tingimused. Viimases — teises — osas maalitakse üksikasjaline pilt sellest

väljatõrjutava keskalamsaksa kirjakeele hääliku- ja vormiõpetusest rikkaliku, kuid ettevaatlikult läbikaalutud materjali põhjal. Teoses, mis kannab pealkirja „Berlinisch“, antakse laiaulatuseline süntees kogu Berliini murde arengust. Kuna seni Berliini murret peeti ebaorganiliseks seguks alam- ja ülemsaksa keele sugemeist, näitab nüüd autor kindla meetodi ja avara pilguga, et selle suurlinna keel ei ole mingi žargoon, vaid et siin on häälikulise aluse andnud ülemsaksi keel 16. sajandist. Kuni 15. saj. lõpuni kõnelesid ka veel haritud kihid alamsaksa keelt (lõunaostfaali põhialusega), kuna õukond ja kuurvürsti kantselei tarvitasid idafrankimurdelist ülemsaksa keelt. 15. sajandil ja 16. s. alul orienteerub Berliin majanduslik-kultuursetl ümber põhja poolt lõuna poole, eriti Leipzigi sihis. Sellega seisis seoses asjaolu, et ka keeleline üleminek ülemsaksa sihis sündis õige varakult ja imekiirelt. Autor on mõlemas teoses oma hiilgavad uurimise tagajärjed saavutanud materjali vaevarikka kogumise ja haruldaselt kriitilise keelelise analüüsi abil. Autor on andnud siin metoodiliselt meisterliku eeskuju, kuidas peab toimuma üksiklinna keeleajaloo uurimine.

Autori hiilgav materjalitundmine peegeldub ka ta kõige üldtuntumas teoses — keskalamsaksa grammatikas. Kuna selle teose ilmumiseni oli vanagermaani ja vanasaksa keele- ja murdetüüpidest keskalamsaksa keel kõige vähem tuntud, kõrvaldas A. Laschi grammatika korruga selle puuduse ja heitis kõrvale Lübben'i keskülemsaksa grammatika (1882), mis nii sageli oli germanistidele pettumusi valmistanud. Laschi grammatika ei ole väärtuslik mitte ainult oma hoolsalt kogutud materjali ja sellest tehtud järelduste poolest, vaid just ka metoodilisest küljest. Ta on oma raamatu väärtuslikuks teinud ühtlasi kõigile alamsaksa ürikute uurijaile ja õigusajaloolasile, sest ta ei ole oma grammatika kirjutamisel lähtunud varasest keelesenundist ega ka riimitud luulekeelest, vaid on aluseks seadnud alamsaksa kantseleikeele õitsenguajastu, s. o. 15. sajandi esimese poole. Autori iseseisev vaatlemisoskus avaldub eriti selgelt „sissejuhatuses“, kus antakse ülevaade keskalamsaksa kirjakeele arengust ja selle keele murretest ning ortograafiast.

Eelmise teosega liitub orgaaniliselt kandideerija keskalamsaksa lugemik, milles samuti rõhutatakse keeleajaloo lahutamatu seost üldajalooa. Lugemispalade valimisel on autor lähtunud küll puhtkeelelisist kaalutlusist, kuid sisuliselt pakuvad need

linnaraamatute tekstid ka suurt ajaloolist ja kultuuriloolist huvi, sest paljud tekstid avaldatakse siin esmakordselt. Keeleliseks ideaalkujuks on seatud siin idapoolne põhjaalamsaksi murre.

Samasugust põhjalikku alamsaksa keele tundmist näitab kandideerija alamsaksa sõnastiku toimetamisega koos teise selle ala suurnime C. Borchling'iga. Sõnastik ei ole mingi ümbertöötus vanemast a. 1888 ilmunud Lübben'i omast, vaid seda tuleb vaadelda kui hoopis uut teost. Seda tööd ei oleks võinud usaldada muule kui prof. A. Laschile, kui teeneterikkale Hamburgi Germaani Seminari Sõnastikuarhiivi juhatajale. Tema praegu ületamatut vanasaksi ja alamsaksa keele tundmist tõestavad ka rohkearvulised üksikartiklid nende keelte üle, mis on avaldatud mitmesugustes saksa filoloogia ajakirjades. Need lühemad kirjutised annavad kõik tõendust autori visast ja eneseohverdavast materjalikorjamisest ning teravmeelsusest tähelepanekute tegemisel, mis ülearuseks teeb siin nende üksikasjalisema loenduse ja käsitluse. Nagu suuremaiski teostes, on ka siin keeleajalugu vaadeldud üldisel vaimuajaloo taustal, nagu see loomulikult ka vastava aja kirjanduslikes väljenduses kunagi ei ole olnud lahutatav. Sellega on ühtlasi seletatav autori huvi kirjanduse- ja kultuuri- loo vastu. Nii oma teoseis kui ka seminariharjutusis ja loenguil oma kauaaegses õppetegevuses Hamburgi ülikoolis, esialgu eradotsendina, a. 1923—34 professorina, on kandideerija selliseid autoreid nagu Luther, Murner, Opitz, Zesen, Gottsched, Klopstock jne. käsitlenud ikka nii kirjanduslikult kui ka keeleliselt. Loenguil ja seminarides on ta keskalamsaksa kirjandusest muu- seas käsitlenud ka Meister Stephan'it, Burkart Waldis't, Nicolaus Rutze't, kes on eriti ka vana Liivimaaga suhteid omanud. Kuigi prof. Lasch oma senise teadusliku toodangu järgi on esi- joones keeleteadlane, on ta ometi väga suurt huvi tundnud peale vanasaksa kirjanduse ka uuema ülemsaksa kirjanduse vastu ning eriti probleemide vastu nagu barokiajastu kirjandus (Opitz, selts- kondlik luule), Lessing ja tema ajastu, Goethe ja Schilleri loo- ming kui ka impressionistlik romaan ja draama.

Teine kandideerija dr. Ulrich Pretzel on andekamaid noorema generatsiooni õpilasi prof. Roethe, Schröder'i ja Hübner'i koolist. Ta on senini tunnustamisväärselt teotsenud ainult varasema ülemsaksa keele alal. Dr. Pretzel on oma väitekirjast „Frühgeschichte des deutschen Reims“ esitanud meile trükituna ainult väikese osa esimesest jaost, millele lisan-

duvad mõned korrektuurpognad teistest osadest. Seesugusel kujul esitatuna ei vasta see teos oma ulatuselt mitte täielikult meie ülikoolis kehtivaile doktori-väitekirja nõudeile. Ka on dr. U. Pretzel suurema osa oma senisest tegevusest pühendanud kaastööle kahe sõnastiku (vennad Grimmide ja keskülemsaksa) valmistamisel Preisi Teaduste Akadeemia juures ning seni ülikoolis pedagoogiliselt tegev olnud võrdlemisi vähe: on pidanud abiõppejõuna proseminare (korraaks ka keskastme seminari) gooti, vanaülemsaksa, keskülemsaksa, varasema uusülemsaksa keele ning germaani värsiajaloo üle.

Ei ole mingit kahtlust, et kahest kandideerijast tuleb eelistada esimest — prof. Agathe Laschi nii puhta teaduse kui ka pedagoogilise vilumuse seisukohalt. Veel enam tuleb aga rõhutada, et prof. A. Lasch täielikult vastab neile teaduslikele soovidele, mille teostumist teaduskond loodab uuel germaani filoloogia professuuri täitjalt. Nagu sellest ka kandideerija ise on täielikult teadlik, on germaani filoloogia professori üks tähtsamaid ülesandeid meie ülikoolis uurida kodumaa saksa keele arengut, mille omapära senini vähe on uuritud, kuid mida prof. Lasch juba leksikograafiliselt ja kirjanduslooliselt ühes suuremas käsikirjadematerjalis on osaliselt läbi töötanud. Alamsaksa keele alal, kuhu kuulub ajalooliselt ka meie balti-saksa keel, ei ole kahekümne viimase aasta jooksul küll olnud ühtegi tähtsat probleemi, mis mitte kaudselt või otsekoheselt ei ole leidnud tõuet või päevakorraletõstmist prof. Laschi poolt. Samuti on ta uussaksa kirjakeele alal, selle arengut ise oma arhivaalse tööga jälgides ja sellele juba ammu erilist huvi pühendades, arvurikaid õpilasi teaduslikule uurimisele juhtinud ja neist iseseisvaid uurijaid koolitanud. Seepärast ei ole kahtlust, et seda tööd baltisaksa keele uurimise ja selle ning eesti keele suhete selgitamise alal, mida omal ajal prof. Wiget meil alustas, võib veel suurema edukuse ja produktiivsusega jätkata prof. A. Lasch ning meil tõsiseid uurijaid germaani filoloogia alal kasvatada. Prof. Laschi huvi kultuurilooliste ja üldajalooliste probleemide vastu, nagu eespool rõhutasime, võib suureks kasuks saada ka meie ajaloolastele vanema arhiivmaterjali kasutamisel. Kandideerija inglise ja rootsi keele valdamine, samuti loengutepidamine muinasskandinaavia keele üle professorina Bryn Mawr'i College'is Pennsylvanias on kindlustuseks, et ta väärilist arusaamist osutab ka teistele germaani filoloogia aladele.

Kokku võttes leian, et vastuvaidlematult sobivaks kandidaadiks germaani filoloogia professuurile on endine Hamburgi ülikooli professor dr. phil. Agathe Lasch, ja teen ettepaneku tema valimiseks Filosoofiateaduskonna korraliseks professoriks eelmainitud professuurile.

7. märtsil 1939.

P. Arumaa.

III.

Prof. P. Wieselgren'i arvamus.

Indem ich mich für den ehrenvollen Auftrag bei der Fakultät bedanke, ein Gutachten über die Bewerber um die hiesige Professur für Germanistik abzugeben, beehre ich mich folgendes Votum einzureichen.

Es haben sich als Kandidaten nur zwei Forscher angemeldet, und zwar Dr. Agathe Lasch, einst Professor an der Hamburgischen Universität, und Dr. Ulrich Pretzel, Privatdozent an der Universität Berlin. Beide Namen haben in der germanistischen Wissenschaft einen guten Klang; Agathe Lasch hat sich durch ihre Schriften bereits vor dem Weltkriege besonderen Ruhm erworben und steht auch heute auf dem Gebiete der niederdeutschen Sprachforschung in allererster Linie da. Ihr Nebenbuhler ist erst in der allerletzten Zeit mehr in den Vordergrund getreten und ist weniger durch eigene Schriften als durch verantwortungsvolle Mitarbeit an dem Grimmschen Wörterbuch und an dem Anzeiger für deutsches Altertum bekannt.

Gründliche Sorgfalt, tiefes Können, wohlabgewogenes Urteil, maßvolle Kritik und weiter Überblick kennzeichnen die Forscherindividualität von Agathe Lasch. Außerdem kann man ihr noch nachrühmen, daß sie eine anschauliche Darstellungskunst besitzt, so daß sie auch die schwierigsten Themata fesselnd zu behandeln versteht. Wenn ihre Schriften hauptsächlich niederdeutschen Stoff und besonders gern das Mittelniederdeutsche behandeln, so wird diese etwaige Einseitigkeit dadurch aufgewogen, daß sie diese Dialekte und deren Quellen in so erschöpfender Weise von allen Seiten her beleuchten kann. Und daß sie auch auf einem sehr schwierigen und von ihrem Spezialgebiet weit abliegenden Felde ausgezeichnete Kenntnisse bekundet, hat mir ihre Schrift über die „Voraltsächsischen Runenschriften aus der Unterweser“ bewiesen. Professor Lasch hat auch — was bei

Sprachwissenschaftlern keineswegs so gang und gäbe ist, wie man erwarten dürfte — ausgezeichnete paläographische Kenntnisse, so daß es ihr gelang, die zahlreich vorhandenen archivalischen Schätze aus mittelniederdeutscher Zeit für ihre Arbeit zu verwerten und derartige Dokumente musterhaft herauszugeben (vgl. „Aus alten niederdeutschen Stadtbüchern“). Wer selbst mit mittelalterlichen Handschriften zu tun gehabt hat, weiß, welche Mühe und Schwierigkeit mit der herausgeberischen Tätigkeit auf diesem Gebiete verbunden sind. Durch die erwähnte Publikation von Dr. Lasch haben wir aber nicht nur eine Probe von ihrem Talent erhalten: die Auswahl ist so gemacht, daß wir ein gut Stück mehr wie bisher über die Entwicklung des Mittelniederdeutschen gelernt haben.

Ein besonderes Interesse bekundet Dr. Lasch für die Sprache der beiden größten Städte des niederdeutschen Raumes, Berlin und Hamburg. Ihre großen Bücher zur Geschichte des Berlinischen dürften zu den besten Arbeiten gehören, die uns aus diesem Gebiet der Germanistik beschert worden sind.

Die Befähigung von Agathe Lasch für eine germanistische Professur in jedem beliebigen Lande ist einwandfrei bewiesen.

*

Der zweite Bewerber, Dr. U. Pretzel, hat sich als selbständiger Forscher noch nicht so viel hervorgetan, daß er für ein deutsches Ordinariat in Frage kommen dürfte. Im Auslande, wo die Ansprüche wegen der geringeren Auswahl etwas niedriger gestellt werden können, würde man ihn vielleicht doch wegen seiner unzweifelhaft guten Ausbildung annehmen können. Er hat den Vorzug gehabt, von einigen der besten Germanisten Deutschlands philologisch erzogen worden zu sein; allein die lebhafteste Anteilnahme, die Roethe und Schröder an seiner Dissertation bekundet haben, legt den Zweifel nahe, ob die dort niedergelegten Gedankengänge nicht etwa zum Teil aus ihren Ratschlägen hervorgegangen sind. Auf jeden Fall hat Dr. Pretzel bisher keine Leistung vollbracht, die sich mit einer der wichtigeren Schriften von Prof. Lasch an Wert vergleichen ließe. Seine wichtigste Leistung ist m. E. die Mitarbeit am Grimmschen Wörterbuche. Hinter derartigen Wörterbuchartikeln steckt häufig ungemein viel emsige Arbeit. Überhaupt scheint die Hauptstärke von Dr. Pretzel die Fähigkeit zu sammeln und zu organisieren zu sein. Im

sonstigen dürften seine Interessen besonders stilistisch und literarisch-philologisch sein. Mit Niederdeutsch scheint er sich recht wenig befaßt zu haben und hat darin keine akademische Lehrtätigkeit aufzuweisen.

Die Aufgabe eines Sachverständigen kann häufig ungemein schwierig sein; in diesem Falle allerdings nicht. Der Unterschied an wissenschaftlich bedeutsamen Leistungen zwischen den beiden Kandidaten für die hiesige germanistische Professur ist so eindeutig und klar, daß kein Zweifel über die Reihenfolge aufkommen kann. Ich schlage also der Fakultät die Wahl von Dr. Agathe Lasch zur Inhaberin des germanistischen Lehrstuhls vor.

Zum Schluß möge diesem Vorschlag noch eine Begründung anderer Art hinzugesellt werden.

Wenn unter den Bewerbern um eine Professur die Überlegenheit eines gewissen Kandidaten feststeht, so darf es wohl als recht glücklich bezeichnet werden, falls dieser Bewerber auch den speziellen Interessen der betreffenden Hochschule in seiner wissenschaftlichen und pädagogischen Tätigkeit nachkommen kann. Nun trifft es sich sehr gut, daß Dr. Lasch der hiesigen Universität gerade das bietet, was man lange und schmerzlich hat vermissen müssen: die tiefe Kenntnis des Niederdeutschen und das lebhafte Interesse gerade für die Stellung der niederdeutschen Dialekte sowohl untereinander als zu ihren sprachlichen Nachbarn. Die germanistische Forschung in Estland hat lange darunter gelitten, daß man die naheliegenden Probleme der Berührungen zwischen Germanisch und Finno-Ugrisch zu untersuchen im großen und ganzen versäumt hat, obgleich da gerade wichtige Aufgaben der Forschung harren, die gerade in Tartu besser als irgendwo sonst zu lösen wären. Die Wahl von Prof. Lasch verspricht hier eine Änderung zum Besseren. Deshalb sei sie auch aus diesem Grunde empfohlen. Die hochdeutsche Philologie und Literaturgeschichte dürfte bei dem wissenschaftlich eifrig tätigen und literarisch kultivierten Lektor der deutschen Sprache ebenso gut aufgehoben sein wie etwa in den Händen Dr. Pretzels.

Tartu, den 3. März 1939.

Per Wieselgren.